

УДК 37.013.2 (О. Музиченко)

О. ТРИНУС

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, М.Київ

О. МУЗИЧЕНКО ПРО ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ

У статті розкрито погляди О. Музиченка, видатного українського педагога початку ХХ століття, на суть принципів навчання. Обґрунтовано новітні принципи навчання: комплексного навчання, виховуючого навчання тощо.

***Ключові слова:** принцип навчання, принцип комплексного навчання, принцип виховуючого навчання, принцип естетизації, вчитель.*

Основою педагогічної майстерності вчителя є його професійна компетентність. Зміст професійної компетентності складають: знання педагогіки та психології; навчального предмету, методики його викладання. Важливою складовою професійних знань вчителя є обізнаність у суті дидактичних принципів - вимог щодо визначення змісту, організаційних форм, методів навчального процесу.

Кількість й послідовність принципів навчання в історії педагогіки була різною. Вона виводилася з загальної концепції розвитку школи, формального і неформального підходу до освіти, логіки процесу діалектичного пізнання [2, с. 230-231].

Мета нашої статті - дослідити творчий доробок О. Музиченка, видатного українського педагога, дидакта початку ХХ століття, щодо обґрунтування принципів навчання, в тому числі - інноваційних на той час: комплексного навчання, виховуючого навчання, естетизації. Актуальність проблеми зумовлена об'єктивною потребою у ретельному вивченні, неупередженій оцінці, творчому осмисленні з нових методологічних позицій кращих надбань української педагогічної думки, можливістю включення до наукового обігу забутих, замовчуваних імен вітчизняних педагогів, творча спадщина яких містить просвітницькі, виховні й дидактичні ідеї, що можуть поповнити теорію та історію виховання і навчання, національну освіту й шкільництво.

Науково-педагогічна діяльність О. Музиченка привертала увагу сучасних дослідників історії педагогіки Н. Дем'яненко, А. Бойко, Н. Гупана, Н. Дічек, Н. Калениченко, О. Лавріненка, В. Майбороди, М. Окси, Н. Побірченко, О. Сухомлинської, Т. Усатенко, М. Ярмаченка та інших. Життєвий і творчий шлях, а також окремі аспекти професійної діяльності О. Музиченка, зокрема його погляди на дидактику та систему комплексного навчання, розглянуті у працях Н. Ярмак.

Аналіз праць О. Музиченка показав, що його авторська позиція ґрунтувалася на ідеях про домінуючу роль у побудові процесу навчання особливостей природи дитини. Педагог реалізовував природовідповідну систему навчання, запроваджуючи розвивальний тип навчання, що характеризувався розвитком фізичних, пізнавальних, моральних та інших здібностей учнів на основі їх індивідуальних можливостей.

Цінною для теорії та методології педагогічної науки стала сформульована О. Музиченком концепція розвитку школи: "виховання і навчання повинні творитися з с-

© О. Тринус, 2012

редини учня, а не ззовні, виховання і навчання повинні складатися не із зовнішнього впливу вчителя на учня, а з діяльності самого учня". Професійною довершеністю вчителя педагог вважав розвиток творчого потенціалу учнів і вимагав від нього "не давати дітям готову правду", а допомогти їм знайти "шлях до правди", використовуючи наступний механізм: прагнення до дії - через інтерес - до виявлення волі. [7, с. 8].

1. *Принцип гуманізації*, що передбачав необхідність плекати й розвивати здібності й талант кожної особистості: "Школа повинна забезпечити кожному учню можливість розвивати всі свої сили та здібності до вищої повноти та досягнути освіти, що відповідає здібностям, працьовитості та наполегливості кожної дитини" [4, с.];

2. *Принципу естетизації навчання*, що розглядався як частина реалізації принципу гуманізації, та передбачав формування в учнів художньо-естетичного смаку. **Метеш** художнього виховання О. Музиченко вважав вмиле використання естетичних емоцій для того, щоб викликати "рух, активність, волю учня". Олександр Федорович **вважав**, що художнє переживання є тією внутрішньою діяльністю дитини, що лише кількісно *відрізняється від діяльності* гворчої. Естетичною насолодою він називав активне переживання змісту художнього твору та порівнював цей процес з творенням митця, наполегливо виступаючи за "розвиток художніх сил усього народу", а не елітарна "художній смак" окремих його членів і закликав до введення художнього виховання* навчально-виховний процес загальноосвітньої школи [7].

Серед розмаїття засобів художнього виховання педагог виокремлював:

- огляд та знайомство учнів з відібраними творами образотворчого мистецтва ("пояснює читання" картин), що мало б на меті "з одного боку, розвинути в дитяч естетичні почуття й смак, а з іншого - навчити їх милуватися красою". В основу цього процесу необхідно покласти безпосередні спостереження дітей за природою, а творче завдання вчителя - викликати в них "момент естетичної втіхи" під час переходу від **вія** **натури** до картини;

- дитяче малювання як навчальну дисципліну. Вчений зауважував, що кожен учень повинен навчитись добре малювати, до того ж з **натури**, за потреби - пройти курс акварельного малювання. "Малюнки та акварелі з **натури** не тільки збудять зацікавлення природою й закріплять у пам'яті пережиті втіхи, вони й навчають учня взагалі бачити речі, як потрібно, й розуміти те, що побачили", - писав у своїх працях О. Музиченко ;

- вивчення образотворчої грамоти, що поєднувало б у собі не тільки знання учнів про "світ фарб, тіней і руху, далечинь, перспективу, подробиці", а й уміння "вдивлятися в оточуючий світ, перейматись його настроями й переживати його";

- дотримання естетичних вимог, піклування про красу та відповідність при **бля;** будівництві нових будинків, зокрема, нових шкіл. О. Музиченко пропонував запровадити спеціальні педагогічні журнали, в яких би досліджувалися проблеми спорудження ж оздоблювання шкільних будинків, класних кімнат, коридорів тощо.

3. *Принцип пізнавальної активності учнів*, який передбачав, що еволюцією в людині закладена потреба в самостійній активній діяльності, активному впливі на зовнішнє середовище. Позитивний результат будь-якої діяльності визначається активністю людини та є запереченням догматизму й пасивної ролі учнів у навчанні. Якщо дитина весь час буде відчувати потребу такої діяльності та їй будуть створюватися умови для цього, то в її характері сформується постійне прагнення до чогось, що буде гарантією її життєвої стійкості [5, с. 30];

4. *Принцип індивідуального підходу до учнів*, що означав урахування індивідуальних особливостей вихованців: "Моральна задача освіченого вчителя - враховувати індивідуальність учнів" [3,14];

5. *Принцип науковості* полягав у тому, що вчитель зобов'язаний викладати **пред**мет на підставі перевірених наукових даних, новітніх досягнень науки ("будь-яку встановлену й доведену істину допускати зараз же до всіх шкіл"), розкривати зв'язок з іншими науками [7, 85];

6. *Принцип зв'язку навчання з життям*, що передбачав поєднання навчання і практичного життя. О. Музиченко виступав проти стереотипів у шкільній кімнаті, проти обтяження пам'яті "сирим" матеріалом і його відчуження від життя [7,109];

7. *Принцип наочності* - це керівний принцип організації трудової школи (О. Музиченко пов'язував принцип наочності з принципом трудової школи). Педагог стояв у витоків інноваційного процесу створення трудової школи на Україні, розуміючи її як "свідому мету своєї діяльності із закінченим характером, що веде до розвитку творчості, креативності думки учня, можливості самостійно розвивати власні здібності, самовизначитися" [8, с. 15].

Розвиваючи ідеї Й. Песталоцці щодо наочності, О. Музиченко пояснив її використання для розвитку абстрактного мислення. Він визначив, що активний, самовільний процес пізнання у дитини починається з чуттєвих сприймань ("наочного споглядання"), інтуїції ("наочного уявлення"), виходячи на рівень абстрагування, яке стає важливим компонентом розумової діяльності учнів, потрібним для узагальнення і формування понять. Порівнюючи нові й раніше пізнані предмети чи явища (знання про які вже є у дитини, а не одержуються ззовні, від учителя), учні їх аналізують, синтезують, абстрагують, повільно утворюючи перед очима предмет або явище. І цей процес мав стати активним, творчим. Переживання радощів пізнання є основою формування пізнавальних інтересів, самостійності, допитливості учнів, "піднесення сил духу". При цьому роль учителя здається зовсім непомітною. Але саме вміння створити на уроці таку ситуацію, що потребує від учнів самостійних дій, О. Музиченко вважав показником високого рівня професіоналізму вчителя. [10, с. 65].

8. *Принцип комплексного навчання*, при поясненні якого О. Музиченко спирався на вже існуючий досвід зарубіжних, російських і вітчизняних колег. Зауважуючи, що комплексне навчання було відносно новим явищем у теорії та практиці як російської, так і зарубіжної школи, вчений провів ґрунтовне вивчення його теоретичних основ і провідних напрямів.

О. Музиченко під комплексністю передбачав таку організацію процесу навчання, побудову змісту освіти, що забезпечувала переживання дітьми "життєвих вузлів" - різноманітних епізодичних явищ навколишнього світу (зв'язаних, наприклад, з результатами людської діяльності, різними механізмами, влаштуванням будинку, добуттям та обробкою матеріалів, міськими спорудами тощо). Кінцевою метою комплексності він вважав формування в учнів інтегрального, матеріалістичного світогляду.

Головною умовою успішної організації навчально-виховного процесу за принципом комплексності О. Музиченко вважав професіоналізм учителя, серед складників якого виокремлював:

- розуміння "комплексу" не як поєднання предметів навчання, а як випадкового єдиного явища навколишнього життя, що є сукупністю різноманітних характеристик і для вивчення якого потрібно органічне використання різних навчальних предметів (бджола, яка летить, вже є комплексом тому, що дитина, зосередивши свою увагу на цьому єдиному матеріалі, побажає дізнатися: куди вона летить і де вона живе, тобто визначить безліч сторін цього явища, для обґрунтування яких і будуть потрібні знання багатьох навчальних предметів); [9, с. 99]

- розуміння необхідності вивчення "вузьких" комплексів, як частин великого, що пояснювалося неможливістю дитячої психіки опанувати його матеріал відразу;

- вміння наповнювати комплексні програми викладання краєзнавчим матеріалом, порівнювати його з інтернаціональним і родинознавчим, трансформацію його в культурознавство [11];

- забезпечення стану зацікавленості учнів, інтересу до пізнання;

- створення такої системи взаємодії вчителя з учнями на уроці, що забезпечувала б відчуття ними задоволення від спільної праці, розвиток емоційно-волевої сфери як учня, так і вчителя [9, с. 69].

9. *Принцип виховуючого навчання* - передбачав вирішення фундаментальної педагогічної проблеми співвідношення процесів навчання та виховання. О. Музиченко визнавав необхідність їхнього тісного зв'язку й метою виховуючого навчання вважав розвиток волевольових й інтелектуальних особливостей і задатків особистості, її **емоційно-налаштованості**. Він розглядав різні погляди щодо засобів досягнення **виховуючих** завдань навчання, а саме: 1) механічний зв'язок між знанням та вихованням - "буль-яке знання і є виховання, тобто запасний фонд розумової сфери людини", що передбачав розвиток інтелекту учня, а завданням учителя - передача учневі як **можна більше** будь-яких знань [6, с. 47]; 2) використання таких засобів навчання, що мало б, учнів живий інтерес й досягало б виховних цілей: добір навчальних предметів (**регія, історія, література, природознавство тощо**) та форм навчання (ігри, гімнастика, театральні вистави, літературні бесіди тощо); 3) вибір активного методу викладання, що забезпечувало б виявлення творчих можливостей учителя, самостійної, вільної бажаної розумової праці учнів.

Отже, ім'я О. Музиченка пов'язане із запровадженням новітньої системи **навчання**, що мало на меті розвиток пізнавальної активності учнів. Його вклад у **розробку** новітніх дидактичних принципів дозволяє стверджувати: вчення видатного українського педагога стало підґрунтям для наукових пошуків і творчих доробок багатьох сучасних теоретиків і практиків педагогічної галузі.

О. Лаврінченко, розглядаючи проблеми розвитку педагогічної майстерності вчителя в історії освіти, звертає увагу на той факт, що талановитий педагог-практик **Ю. Б.»** банський опосередковано підійшов до найосновнішого питання освіти - місця і ролі вчителя в реалізації, зокрема, дидактичних принципів. Він розумів, що всі **сподіваніші** щодо дидактики як теорії учіння є лише підходом до модернізації освіти. Справжня модернізація залежить лише від учителя. Дидактика набуває сили в освітніх удосконаленнях лише будучи організаційною складовою педагогічної майстерності педагога [1]. Педагогічна майстерність зв'язує дидактику з педагогічною дією педагога, **олійи**нює, опочуттєвлює зміст учіння та форми його організації, існування та опанування.

Список використаних джерел

1. Лаврінченко О.А. *Тенденції розвитку ідей педагогічної майстерності вчителя: теорія і практика (середина XVI - кінець XX ст.): Автор...доктора пед.маук: 13.00.01 / О.А. Лаврінченко* - Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. - К., 2009. - 36 с.
2. Мойсейюк Н.Є. *Педагогіка: навч. посіб. / Н.Є. Мойсейюк.* - Біла-Церква: ВАТ Білоцерківська книжна фабрика, 2003. — 615 с.
3. Музыченко А. *Монизм и школа*/А. Музыченко. - С.-Петербург, 1908. - 30с.
4. Музыченко А. *Что такое педагогика и чему она учит: Оттиск из 9-го тома "Народной энциклопедии"*/А. Музыченко. - М., 1912. - С. 134-181.
5. Музыченко А.Ф. *Конспект лекцій по педагогике, прочитаних на земських летних курсах в Полтаве* /А.Ф. Музыченко. - М., 1912. - 17с.
6. Музыченко А. *Воспитывающий вплив обучения*/А. Музыченко // *Труды Киевского педагогического съезда.* - К., 1916,- 768 с.
7. Музыченко О.Ф. *Сучасні педагогічні течії в Західній Європі і Америці.* / О.Ф. Музыченко - К., 1919. - 109 с.
8. Музыченко О. *Як по новому проводити педагогічну роботу в трудиколах з дітьми (Короткий конспект програм для самостійної колективної роботи в гуртках для перепідготовки шкільних робітників)* / О. Музыченко // *Радянська освіта.* - 1924. - № 5-6. - С. 57-73.
9. Музыченко О.Ф. *Проблема комплексності в Німеччині і у нас* / О.Ф. Музыченко // *Шлях освіти.* - Х.: Державне видавництво України, 1924. - № 4-5. - С. 68-106.
10. Музыченко О.Ф. *Наука Песталоцці на Україні і у Росії* / О.Ф. Музыченко // *Шлях освіти.* - Х.: Державне видавництво України, 1927. - № 1. - 253 с.
11. Музыченко О. *Красзнавство в комплексних програмах та його метод* / О. Музыченко // *Освітня діяльність і педагогічні погляди О.Ф. Музыченка / Укл. Н. Ярмач.* - Ніжин: МІЛАНІК, 2007. - С. 46-59.

Тринус Е.

Институт педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины,
г. Киев, Украина

А. МУЗЫЧЕНКО О ГЛАВНЫХ ПРИНЦИПАХ ОБУЧЕНИЯ

В статье раскрываются взгляды А.Музыченко, выдающегося украинского педагога начала XX века, на сущность принципов обучения. Обосновываются инновационные принципы обучения: комплексного обучения, воспитывающего обучения и т.д.

Ключевые слова. Принцип обучения, принцип комплексного обучения, принцип воспитывающего обучения, принцип эстетизации, учитель.

Trinus O.

Институт педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины, г. Киев

O. MUZYCHENKO ABOUT THE MAIN PRINCIPLES OF LEARNING

The article explores the views of O. Muzychenko, famous Ukrainian teacher early twentieth century, to the essence of the principles of learning. Grounded principles of modern education: are comprehensive training program, educating learning etc.

Keywords. The principle of education, the principle of comprehensive education, the principle of fostering education, the principle of aestheticization, a teacher.